

*Opomíjení a neoblíbení
v české kultuře
19. století,
Praha 2007,
s. XXX-XXX*

„Ni zisk, ni sláva“: podnikatel Heinrich Fügner

MILOŠ MATUŠEK

Fügnerovo motto „Ni zisk, ni sláva“ jako heslo podnikatele skutečně nevy-
padá. To má na mysli také Josef Bartoš, když uvádí, že „Fügner realizuje
u nás typ obchodníka kulturně hluboce vnímavého a citlivého, typ obchod-
níka, který nebromadí peníze pro peníze, nýbrž který svých přebytků užívá
k podpoře podniků všeobecně důležitých a prospěšných.“¹

Téma Heinrich Fügner jako podnikatel nebylo dosud vyčerpávajícím způ-
sobem pojednáno. Je k tomu několik důvodů. Fügnerovy podnikatelské a do
jisté míry úřednické aktivity jsou ve stínu jeho činnosti sokolské.

Navíc je těžké Fügnera jednoznačně zařadit a několika pojmy definovat
jeho pozici. Miroslav Tyrš v životopisné črtě věnované Fügnerovi uvádí: „*Jin-
dřích Fügner byl člověk neobyčejný! Tot první dojem, dojem rozhodný, kte-
rý on na každého ihned a v prvním okamžení učinil. Marně by někdo byl
se vynasnažil, aby jej do jakéhokoliv z běžných kategorií společnosti nyníjší
vřadil, vždy přebývalo něco, co se do schránky obvyklé nebedilo, vždy zů-
stalo tolik a to právě to nejlepší, co rámcem všednosti obemknouti se neda-
lo.*“² To zcela platí i pro pojednání o Fügnerově podnikatelské, či úřednické
činnosti a nedomnívám se, že by komplexně shrnovalo a vyčerpávalo boha-
tot jeho osobnosti.

Mládí

Heinrich Fügner se narodil v Praze 10. září 1822 v Růžové ulici, v domě, který
sice dnes již nestojí, ovšem pamětní deska upomínající jeho narození je
umístěna na místě bývalého rodného domu. Jelikož byl již od mládí před-
určen k obchodnické dráze, na Fügnerova teoretická studia se příliš nepo-

¹ Josef BARTOŠ, *Jindřich Fügner*, Brno 1934, s. 7.

² Miroslav TYRŠ, *Jindřich Fügner. Nárys života, zjevu a povahy*, in: *Úvahy a řeči Dr. Mi-
roslava Tyrše*, II, Praha 1894, s. 77.

mýšlelo. Nejdříve u piaristů v Panské ulici vychodil tři třídy školy normální. Odtud na podzim 1832 vstoupil na piaristické gymnázium, ale ústav opouští předčasně ve svých čtrnácti letech, nezakončil ani pátou třídu, do které se ještě zapisoval. Následovala tři léta praktického školení v tehdy známém obchodě rodiny Bachheiblů (též Bachhäublů) s koloniálním zbožím. Doplňným praktikantské činnosti byla cesta do Terstu. Město bylo centra zámožského obchodu a Bachheiblovi měli zřejmě styky s některou tamní firmou obchodující s bavlnou. Italštinu, v Terstu převládající jazyk, si Fügner osvojil velmi záhy. Před nástupem do otceva obchodu absolvoval Fügner cestu po západní Evropě: Německu, Francii, Holandsku a Belgii a poté i pobyt v Londýně, proti čemuž Fügnerův otec nic nenamítal, poučen obchodním vzestupem podnikatele Liebiga, nevlastního synovce Fügnerovy matky, po absolvování podobné cesty. S doporučením do několika kupeckých domů pobýval mladý Fügner v Londýně po dobu tří měsíců: „*Ocittl se v jiném světě, jiným ovzduším, které ho okouzlovalo* [...]“³

Roku 1846 se Fügner ujímá vedení otceva obchodu, samostatně podniká od roku 1849, kdy otec zcela přenechává podnik synovi.

Rodinný podnik

„*Německy mluvící Pražan*“, jak Heinrich Fügner sám o sobě říkal, zahájil svou podnikatelskou živnost v podniku svého otce Petra Fügnera, který přesídlil z Litoměřic do Prahy, kde si otevřel obchod „*s plátnem, kartounem a jiným domácím rukodílným zbožím*“.

Fügnerova matka, rozená Schmidtová, byla spřízněna s později proslulým libereckým podnikatelem Johannem Liebigem, který svého času platil za jednoho z nejvýznamnějších podnikatelů v monarchii. Liebig začínal velmi skromně. Vyučil se tkalcem a začal jako tzv. kastlář podomně obchodovat s módním zbožím, zejména s ženskými přičesky. Fügnerova dcera Renáta, ve svých pamětech uvedla, že na zmíněnou kastli si budoucí továrník musel zapůjčil od jejího dědečka. Později si Johann Liebig založil v Liberci obchod a začal sám vyrábět. Na několika cestách po Anglii, kam se vydával se záměrem studovat tamní tkalcovny, se zorientoval a po návratu začal podnikat ve velkém. Byl majitelem několika továren nejen v Čechách, ale i podniku v Mödlingu nedaleko Vídně a továrny ve městě Varadina v Uhrách.

Takový vzestup jistě udělal dojem na Fügnerova otce. Mladý Fügner však nevlastního strýce neměl příliš v lásce, údajně o něm prohlásil, že „*má místo srdce kus orleanu*“. Renáta Tyršová ve vzpomínkách na svého otce líčí Liebiga jako nemilosrdného kapitalistu. S továrníkem Liebigem ovšem zůstávali

³ Renáta TYRŠOVÁ, *Jindřich Fügner. Paměti a vzpomínky na mého otce*, I, Praha 1924, s. 21.

Fügnerovi v obchodním spojení, neboť prodávali převážně zboží z jeho skladů.

V rodině se dokonce uvažovalo o sňatku mladého Fügnera s nejstarší z Liebigových dcer, po čemž ovšem Heinrich netoužil. Oženil se 10. září 1853, v den svých jednatřicátých narozenin, s dívkou svého srdce Kateřinou, jednou ze šesti dcer Josefa Tureckého, hospodářského rady u kněžny Dietrichsteinové, člena městské rady a nad to i majitele výnosného venkovského dvora ve Zbuzanech.⁴ Jediným potomkem Heinricha Fügnera a Kateřiny Turecké byla dcera Renáta, později manželka Miroslava Tyrše.

Pro Fügnera ovšem obchodování střížným zbožím nebylo vytouženým povoláním. Obchodnickou dráhu nastoupil víceméně s nechutí, protože měl ambice „učenecké“, jak mu vytýkala jeho rodina. Heinrich Fügner v dopise manželce Kateřině o tom píše: „*Náš obchod mne netěšil, nebylo možno důmysl obchodní nějak zužitkovat; čím blouběji jsem vníkal do studia různých věd, do něbož jsem se tehdy zabral, tím více jsem litoval, že mi nebylo možno studovat [...]*“.⁵ Ve starším dopise švagrovi Helfertovi Fügner poněkud umírněně konstatuje: „*Já, co se mne týče, nechci být ničím jiným než obchodníkem a vedle toho trochu pěstovati hudbu [...]*. Pro věci politické nedostává se mi načisto vzdělání.“⁶ S politikou se později samozřejmě Fügner setkává, dokonce byl ve volbách v březnu 1861 zvolen do obecního zastupitelstva města Prahy.

Pojišťovna

V Londýně se Fügner blíže seznámil s pojišťovacími, či jak se tehdy říkalo „asekuračními“ ústavy, a podle dochovaného dopisu původně přemýšlel o založení pobočky anglického pojišťovacího ústavu v Praze, k čemuž ovšem nedošlo. O místo u některého z pojišťovacích ústavů se nadále zajímal.

Doporučení ministra obchodu Ludwiga von Brucka, zajištěné Alexandrem Helfertem, státním podsekretářem a manželem Fügnerovy sestry, mu přineslo místo v Terstské pojišťovací agentuře Nuova, která měla tehdy v Praze zastoupení. Fügner se ujímá 22. března 1855 vedení pražské pobočky a přivedl ji v několika letech k ohromnému vzestupu, ač v tomto směru byl Fügner samouk. O tři roky později vzrostla činnost pojišťovny do té míry, že byla nejbojesilnější v tehdejší Praze: ročně jí bylo adresováno patnáct tisíc korespondenčních zásilek ročně, tedy přibližně tři sta dopisů týdně. Z původních třech zaměstnanců Nuovy se rozrostl jejich počet v roce 1860 na

⁴ Josef Turecký se mimochodem jako člen městské rady zasloužil o vybudování parku na Karlově náměstí.

⁵ TYRŠOVÁ (viz pozn. 3), s. 23.

⁶ Cit. dle BARTOŠ (viz pozn. 1), s. 88.

třicet a pro pojišťovnu v té době pracovalo osm set agentů. V Nuově působí Fügner jako „generální agent“ až do krachu celé společnosti v roce 1864.

Pojišťovna zajišťovala Fügnerovi slušné postavení a dosti značný příjem. Podle Tyrše byly mezi lety 1858-1863 Fügnerovy příjmy „*velmi značné*“ a obecně byl pokládán za zámožného muže. „*Avšak též štedrost a obětovnost jeho byla neobmezená,*“ dodává Tyrš.

Při vší zámožnosti zůstával Fügner velmi skromný, jak dokládá dcera Renáta ve vzpomínkách: „*Tatínkovy osobní potřeby byly co nejskromnější. Jeho černá čamara mu dlouho vydržela, kravaty měl stále černé, volně uvázané a sokolská čapka bez odznaku v zimě v létě mu sloužila za pokrývku hlavy – i do Vídně se vypravil v tomto úboru. Sklenice pilsenského a viržinko bylo jeho jediným labužnictvím.*“⁷

K dalších Fügnerovým úředním aktivitám patřily ještě členství v Obchodní komoře pražské (1860) a působení ve funkci ředitele České průmyslové a plodinové tržnice. Účastnil se i na přípravě k založení „asekurační a úvěrní společnosti“ Bohemie, ale podnik zůstal nerealizován.

Fügner byl nadšeným propagátorem těsnopisu a jedním ze zakladatelů těsnopisného spolku Gabelsberger Stenografenverein, jehož byl prvním předsedou. Odtud pramenila jeho iniciativa při uspořádání a financování soutěže na úpravu Gabelsbergrovy německé těsnopisné soustavy pro požadavky českého jazyka, motivovaná mj. snahou o pořizování stenografického zápisu z jednání českého sněmu.

Sokol

Nejznámější a nejlépe popsaná je Fügnerova činnost ve funkci starosty Sokola. Historii spolku Sokola, která je všeobecně známa, ponechám stranou. Fügner byl jejím prvním spolkovým předsedou, Tyrš náčelníkem. Na spolkové schůzi navrhl Fügner demokraticky tykání a podílel se i na vzniku sokolského kroje, který byl od jeho uvedení do praxe prakticky výlučným Fügnerovým oděvem, úřední jednání nevyjímaje.

Fügner financoval nájem budov i sokolskou kapelu. Nejznámějším případem Fügnerova mecenášství je financování stavby sokolovny v dnešní Sokolské ulici, kterou zadal již tehdy renomovanému architektovi Vojtěchu Ignáci Ullmannovi. Za zvuků písně Naprej se 3. července 1863 začaly kopat základy nové budovy a 9. prosince 1863, tedy již za pět měsíců, se v tělocvičně poprvé cvičilo. Sokolovna patřila tehdy zřejmě mezi nejmodernější stavby svého druhu ve střední Evropě. Součástí sokolovny byl i byt pro Fügnerovu rodinu, vybavený vymoženostmi moderní doby, výtahem a horko-

⁷ Renáta TYRŠOVÁ, *Jindřich Fügner. Paměti a vzpomínky na mého otce*, II, Praha 1926, s. 109.

vzdušným topením, které ovšem podle Renáty Tyršové ne vždy spolehlivě fungovaly. Fügner po uvedení budovy do provozu uspořádal mohutný bal – nazvaný Šibřinky – a „dle výpovědí očitých svědků daly se Šibřinky porovnat pouze s plesem ve velké opeře pařížské“.⁸

Filozofické vlivy

Na formování Fügnerova myšlenkového vývoje měl podle jeho vlastních slov zásadní vliv historik umění a estetik Anton Springer, budoucí profesor na univerzitě v Lipsku, „*kteřý přivedl logiku do mého myšlenkového postupu, kteřý mne vedl při volbě četby, kterému děkuji nesmírně mnoho za ten trošek inteligence, kteřý mám [...]*“.⁹ Se svým kolegou Springerem seznámil Fügnera dr. Anschiringer, vychovatel u Liebighů v Liberci. Springer studoval na univerzitě v Praze u filosofů Franze Exnera a Augustina Smetany. Do povědomí pražských posluchačů se zapsal zejména přednáškami o dějinách revoluce Geschichte des Revolutionszeitalters z roku 1848. Springer se ovšem od původně pročeské orientace odchyluje. Na začátku šedesátých let, jak uvádí Renáta Tyršová ve svých pamětech, byl již Springer „*tuhým Němcem*“ a dokonce se od Fügnera při náhodném setkání okázale odvrátil, „*aby se nekompromitoval hovorem s mužem oděným v čamaru*“.¹⁰

Jedním z nejdůležitějších životních setkání bylo pro Fügnera setkání s Miroslavem Tyršem. Tyrš, tehdy ještě doktorský aspirant, si původně od Fügnera půjčoval knihy, prostřednictvím Eduarda Novotného, bratra vychovatele a učitele Fügnerovy dcery Renáty, novináře Josefa Novotného. K prvnímu setkání došlo v myslivně na Králi v roce 1860, kam odjížděla Fügnerova rodina na pravidelnou rekreaci. Na myslivně je dnes umístěna pamětní deska na toto setkání. Tyrš byl v té době vychovatelem v rodině továrníka Bartelmuse v Novém Jáchymově, několik kilometrů od tohoto místa.

Fügner kupoval množství knih z několika vědeckých oborů. Jeho knihovna zahrnovala hlavní díla evropské literatury, antickou klasiku, poezii, filozofii, historii a národní hospodářství. Značné zastoupení měly v knihovně hudebniny. Fügner byl aktivním hráčem na několik nástrojů, domů si opatřil varhany, na které pravidelně ráno hrával.

V mimořádné oblibě měl Fügner Heinricha Heina, z něhož dokonce i dcera Renáta přednášela v raném dětství z paměti dlouhé pasáže k velkému pohoršení maminčiných sester. Za vrchol české literatury pokládal Fügner *Rukopis královédvorský*, který zřejmě znal z některého z německých pře-

⁸ Josef MÜLLER, Fügner starostou Sokola pražského, in: *Jindřich Fügner. Nástin jeho života a působení*, Praha 1896, s. 22-42.

⁹ TYRŠOVÁ (viz pozn. 3), s. 38.

¹⁰ Tamtéž, s. 25.

kladů. Česky četl jen obtížně a hovořil, jak sám říkal, pouze „kuchyňskou“ češtinou.

Mezi německými Pražany byl ovšem Fügner „ultračechem“ a podle Karolíny Světlé se dlouho „nemohla německá společnost pražská vzpamatovati z rány, již jí zasadil Heinrich Fügner, jebož od jinošství považovala za jednu ze svých předních ozdob, na něž spoléhala jako na jednu ze svých nejpřednějších opor“.¹¹

V duchu českého vlastenectví působila na Fügnera zejména německy psaná literatura s historickou tematikou čerpanou z českých dějin, zejména Karl Herloš (Herloß, Herloßsohn) a jeho časopis *Der Komet* (1830-1849), v němž Herloš podle Sabiny „vyvěsil červený prapor mládeže a způsobil takto pravou revoluci v beletristické žurnalistice“.¹² Z dalších autorů jistě Fügner znal Karla Egona Eberta, Moritze Hartmanna, Alfreda Meißnera.

Dcera Renáta však dostala své jméno inspirované filosofem Descartem (pro chlapce měl Fügner připraveno jméno Faust) a pracovnu mecenáše české kultury zdobily podobizny Immanuela Kanta, Giuseppe Garribaldiho a George Washingtona.

Za projev českého vlastenectví je právem pokládáno Fügnerovo mecenášství. Tyrš uvádí, že po Fügnerově smrti nezůstalo jeho rodině v hotovosti „ani jediné zlatky“. Fügner finančně podporoval Josefa Baráka a spoluorganizoval loterii pro Havlíčkovu dceru Zdeňku tím způsobem, že si sám značnou část losů zakoupil, doplatil za nedobytné pohledávky, ale anonymně věnoval i jednu z nejhodnotnějších cen.

Epilog

Eduard Tonner, další z Fügnerových životopisců a jeho sokolský kolega, ho popsal takto: „postavy urostlé, svižného těla, tváře sličné, vzezření duchaplného, vtipu bystrého, povahy dobrosrdečné, přívětivosti úslužné, rozmaru veselého, chování ušlechtilého, způsobů ublazených“.¹³ Jako charakteristická Fügnerova vlastnost bývá uváděna mimořádná lidská senzibilita, „rys lidského altruismu, vystupňovaný u Fügnera až v jakousi chorobnou schopnost vcítění v druhého“.¹⁴ Tuto senzibilitu projevoval údajně již jako dítě, když sbíral na ulici papírky, protože prý je musí bolet, když po nich lidé šlapou.

Fügner se dožil jen 43 let, po krátké nemoci umírá 15. listopadu 1865.

Jan Neruda deset let po Fügnerově smrti hodnotí jeho odkaz slovy: „Jaký to byl muž! Dnes ještě musíme říci: Není mu rovného víc mezi námi! [...] Čistě

¹¹ Cit. dle BARTOŠ (viz pozn. 1), s. 128.

¹² Tamtéž, s. 45.

¹³ Tamtéž, s. 19.

¹⁴ Tamtéž, s. 11.

*nadšení jeho bylo srostlé s démantovou jeho povahou a bylo živeno bystrým jeho rozumem. Tak jako on miloval český národ, podobně vřelé a upřímné lásky ubohý národ český poznal posud málo.*¹⁵

Eduard Grégr shrnul v pohřební řeči Fügnerův význam do těchto slov: *„Zemřel nám bratr – ano víc než bratr – zemřel otec náš. A zármutek ten v pravdě národní neplatí snad šťastnému vítězi na poli válečném, ni veleduchu v oboru věd a umění, ni mohutnému vůdci na poli politickém; nikoli, ten soucit všeobecný, ta pocta velkolepá a upřímná platí skromnému občanu, který nikdy nevystupoval ze stínu soukromého života na výsluní blučné veřejnosti, ta pocta platí tvé čisté velké ctnosti občanské [...]. Pokrok k dokonalosti: to byla jeho víra, svoboda všech světa národů: to jeho byla naděje. Vlast a národ český to jeho byla láska.*¹⁶

ZUSAMMENFASSUNG

„Weder Ruhm, noch Gewinn“: der Unternehmer Jindřich Fügner

Laut Josef Bartoš, *„realisiert Fügner bei uns den Typus eines kulturell tief empfindenden und sensiblen Geschäftsmannes, eines Geschäftsmannes, der nicht Geld des Geldes wegen häuft, sondern seinen Überfluss zur Förderung von allgemein wichtigen und nützlichen Unternehmungen verwendet“.*

Fügners Geschäftstätigkeit wird – im gewissen Maße sogar berechtigterweise – von seinen Aktivitäten im Zusammenhang mit der damals in Entstehung begriffenen Turnvereinigung „Sokol“ („Der Falke“) in den Schatten gestellt“. Fügners Mäzenatentum im Rahmen des Sokol und der tschechischen Nationalbewegung wurde allerdings nur dank seinen zivilen Berufen ermöglicht. Der ursprüngliche Unternehmer und Kurzwarenhändler wechselt in den Bereich der „Assekuration“ und wirkt etliche Jahre als Direktor der Prager Filiale der Terster Versicherungsgesellschaft Nuova.

Der Direktorenposten sicherte Fügner sowohl eine bedeutende Stellung, als auch sehr anständige Einkünfte, die er allerdings auf philanthropische Art opferte. Miroslav Tyrš behauptete, dass nach Fügners Tod seiner Familie „kein einziger Gulden“ Bargeld blieb.

¹⁵ Cit. dle BARTOŠ (viz pozn. 1), s. 8.

¹⁶ Eduard GRÉGR, *Řeč, kterou měl dne 19. listopadu 1865 Dr. Eduard Grégr nad hrobem Jindřicha Fügnera, starosty pražského „Sokola“*, Praha 1865. – Též BARTOŠ (viz pozn. 1), s. 9.